साहित्यकार दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह
दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
लक्ष्मीकुमारी शर्मा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६५

;हित्यकार दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन
लक्ष्मीकुमारी शर्मा
२०६५

शोध-निर्देशकको मन्तव्य

"दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन' शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र शोधार्थी **लक्ष्मीकुमारी शर्माले** मेरा शोधनिर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका निम्ति उपयुक्त भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका निम्ति सिफारिस गर्दछु ।

....

(**डा. ताराकान्त पाण्डेय**)

सह-प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग,

कीर्तिपुर

मिति : २०६५/६/१०

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसकी छात्रा लक्ष्मीकुमारी शर्माले त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग स्नातकोत्तर (एम.ए.) तहमा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति तयार पार्नु भएको "**दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन"** नामक शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. **प्रा.राजेन्द्र सुवेदी**
विभागीय प्रमुख ....

२. **सह प्रा. डा. ताराकान्त पाण्डेय**
शोधनिर्देशक ....

३ **सह प्रा.डा. जगदीशचन्द्र भण्डारी**
बाह्य-परीक्षक ....

मितिः २०६५/ ७/ ८

कृतज्ञता-ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र आदरणीय गुरु ताराकान्त पाण्डेयको कुशल निर्देशनमा तयार गरेकी हुँ । प्राध्यापन कार्यमा व्यस्त रहँदा पनि उत्साहपूर्वक आवश्यक निर्देशन दिंदै अपूर्व सहयोग गर्नुहुने निर्देशक श्रद्धेय गुरुज्यूप्रति प्रथमतः हार्दिक कृतज्ञता-ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेख्न स्वीकृति दिने मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । साथै यस शोधपत्रका तयारीका सन्दर्भमा आवश्यक सरसल्लाह प्रदान गर्नुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका गुरुहरूप्रति म कृतज्ञ छु ।

यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो जीवनी र कृतित्वसम्बन्धी आवश्यक पर्ने सामग्री सङ्कलन गर्ने क्रममा झर्को नमानीकन हरतरहबाट सहयोग गर्नुहुने शोधनायक दामोदर पुडासैनी 'किशोर' र उहाँकी श्रीमती पार्वती पुडासैनीका साथै दाजुहरू घनश्याम पुडासैनी र श्रीहरि पुडासैनीप्रति म आभारी छु । शोधकार्यका निम्ति आवश्यक सामग्री एवम् पत्रपत्रिकाहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयप्रति पनि म आभारी छु ।

विविध समस्याहरूसँग जुध्दै आफ्नो श्रम र पसीना लगानी गरी मेरो अध्ययनलाई यहाँसम्म ल्याइपुऱ्याउन योगदान गर्नुहुने मेरा पिता नवराज सुवेदी र माता सीतादेवी शर्माप्रति आजीवन ऋणी छु । सामग्रीसङ्कलनका क्रममा परेका केही कठिनाइहरूमा आ-आफूले जानेका तरिका र सुझाव दिएर सहयोग पुऱ्याएका मेरा सहपाठी साथीहरूलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । यस शोधपत्रलाई छिटो -छरितो रूपमा कम्प्युटर टाइप गरिदिने यूनिभर्सिटी कम्प्युटर सर्भिसकी प्यारी बहिनी सुजीता प्रधानलाई पनि हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मितिः २०६५-६-८

....

लक्ष्मीकुमारी शर्मा
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि. कीर्तिपुर
काठमाडौं

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

आँखाको खो.क.सङ्	आँखाको खोजीमा कवितासङ्ग्रह
आ.अ. कविता सङ	आफन्तका अनुहारहरू कवितासङ्ग्रह
क्र.सं.	क्रम सङ्ख्या
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	चौथो संस्करण
त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
ने.	नेपाल
नं.	नम्बर
पू.	पूर्णाङ्क
प्र.	प्रकाशित
पृ.सं.	पृष्ठ सङ्ख्या
वि.सं.	विक्रम संवत्
सङ्.	सङ्ग्रह
सम्पा.	सम्पादित
सा.	साहित्य
स्व.	स्वर्गीय

विषयसूची

पहिलो अध्यायः शोधपरिचय १-९

१.१ शोधशीर्षक १
१.२ शोध-प्रयोजन ज्ञ
१.३ समस्याकथन १
१.४ शोधकार्यको उद्देश्य २
१.५ पूर्वकार्यको विवरण र समीक्षा २
१.६ अध्ययनको औचित्य र महत्त्व ७
१.७ शोधकार्यको सीमाङ्कन ८
१.८ सामग्रीसङ्कलन र शोधविधि ८
१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ८

दोस्रो - अध्यायः दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को जीवनीको अध्ययन १०-२०

२.१ जन्म, जन्मस्थान र पृष्ठभूमि १०
२.२ मातापिता र बाल्यावस्था ११
२.३ दाजुभाइ र दिदीबहिनीहरू १२
२.४ शिक्षा-दीक्षा १३
२.५ उपनयन र विवाह १४
२.६ पेसा १४
२.७ भ्रमण १५
२.८ बसोबास र दिनचर्या १६
२.९ रुचि र स्वभाव १७
२.१० लेखनमा प्रेरणा र प्रभाव १७
२.११ लेखन आरम्भ र सिर्जनाकर्म १८
२.१२ मान, सम्मान र पुरस्कार १८
२.१३ जीवनका स्मरणीय विशेष घटनाक्रम १९

तेस्रो अध्यायः दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को व्यक्तित्वको अध्ययन २१-३३

३.१ शारीरिक र स्वभावजन्य व्यक्तित्व २१
३.२ राष्ट्रसेवक व्यक्तित्व २१
३.३ सामाजिक व्यक्तित्व २२
३.४ संस्थागत तथा व्यवस्थापकीय व्यक्तित्व २२
३.५ पुरस्कार संस्थापक व्यक्तित्व २३
३.६ पारिवारिक भूमिकाजन्य व्यक्तित्व २५
३.७ साहित्यिक व्यक्तित्व २५
३.७.१ कवि व्यक्तित्व २६
३.७.२ कथाकार व्यक्तित्व २९
३.७.३ निबन्धकार व्यक्तित्व २९
३.७.४ भूमिका लेखक व्यक्तित्व ३०
३.८ साहित्येतर लेखकीय व्यक्तित्व ३३

चौथो अध्यायः दामोदर पुडासैनी 'किशोर'का कृतित्वको अध्ययन ३४-१७८

४.१ दामोदर पुडासैनी 'किशोर'का रचनाहरूको विवरण ३४

४.१.१ प्रकाशित रचनाहरूको विवरण ३४
४.१.१.१ प्रकाशित पुस्तकाकार कृति ३४
४.१.१.२ प्रकाशित फुटकर रचनाहरू ३५
४.१.१.३ प्रकाशोन्मुख रचनाहरूको विवरण ४७
४.२ दामोदर पुडासैनी 'किशोर'को साहित्य-यात्रा ४८
४.२.१ प्रथम चरण (वि.सं. २०३४-२०४९) को साहित्य सिर्जना ४९
४.२.२ द्वितीय चरण (वि.सं. २०५० देखि हालसम्म) को साहित्य सिर्जना ४९
४.३ दामोदर पुडासैनी 'किशोर'का प्रकाशित कृतिहरूको अध्ययन ५१
४.३.१ प्रथम चरण (२०३४-२०४९) का प्रकाशित रचनाहरूको अध्ययन ५१
४.३.१.१ 'आफन्तका अनुहारहरू' (२०४९) कवितासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित कविताहरूको विवेचना ५२
४.३.१.२ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित प्रथम चरणका फुटकर कविताहरूको अध्ययन ६७
४.३.१.३ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित प्रथम चरणका फुटकर कथाहरूको अध्ययन ७३
४.३.२ द्वितीय चरण (२०५० देखि हालसम्म) का प्रकाशित कृतिहरूको विवेचना ७९
४.३.२.१ 'आँखाको खोजीमा' (२०६२) कवितासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित कविताहरूको विवेचना ८०
४.३.२.२ 'आकारको खोजीमा' (२०६३) कवितासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित कविताहरूको विवेचना १००
४.३.२.३ 'आलोकित आयाम' (२०६३) कवितासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित कविताहरूको विवेचना ११७
४.३.२.४. पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर कविताहरूको विवेचना १३५
४.३.२.५ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर गजलहरूको विवेचना १५१
४.३.२.६ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर मुक्तकहरूको विवेचना १५५
४.३.२.६ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर हाइकुहरूको विवेचना १५९
४.३.२.८ पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर कथाहरूको विवेचना १६२
४.३.२.९ 'यात्राका प्रेमिल तरङ्गहरू' (२०६५) नियात्रासङ्ग्रहभित्र सङ्कलित नियात्राहरूको विवेचन १६६
४.३.२.१०. पत्रपत्रिकामा प्रकाशित द्वितीय चरणका फुटकर नियात्राहरूको विवेचना १७४

पाँचौ अध्यायः उपसंहारः सारांश तथा निष्कर्ष **१७९-१८४**
५.१ सारांश १७९
५.२ निष्कर्ष १८२

सम्भावित शोधशीर्षकहरू १८५
सन्दर्भग्रन्थसूची १८६

परिशिष्ट-१ **१९०-१९१**
परिशिष्ट-२ **१९२-१९४**